

ประเมินโครงการและการประเมินนโยบาย ลงหน้า...

ว่ามีจุดอ่อน จุดแข็ง มีผลกระทบอะไรเกิดขึ้น โดยมิได้คำนึงว่าแต่ละส่วนต่างก็เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันในส่วนรวมของโครงการ การปรับเปลี่ยนแต่เพียงบางส่วนในโครงการก็จะกระทบไปถึงส่วนอื่น ๆ ของระบบรวมทั้งผลกระทบและประสิทธิภาพของโครงการได้

8. ทฤษฎีการขัดแย้ง (Conflict Theory) หรือ ทฤษฎีตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism)

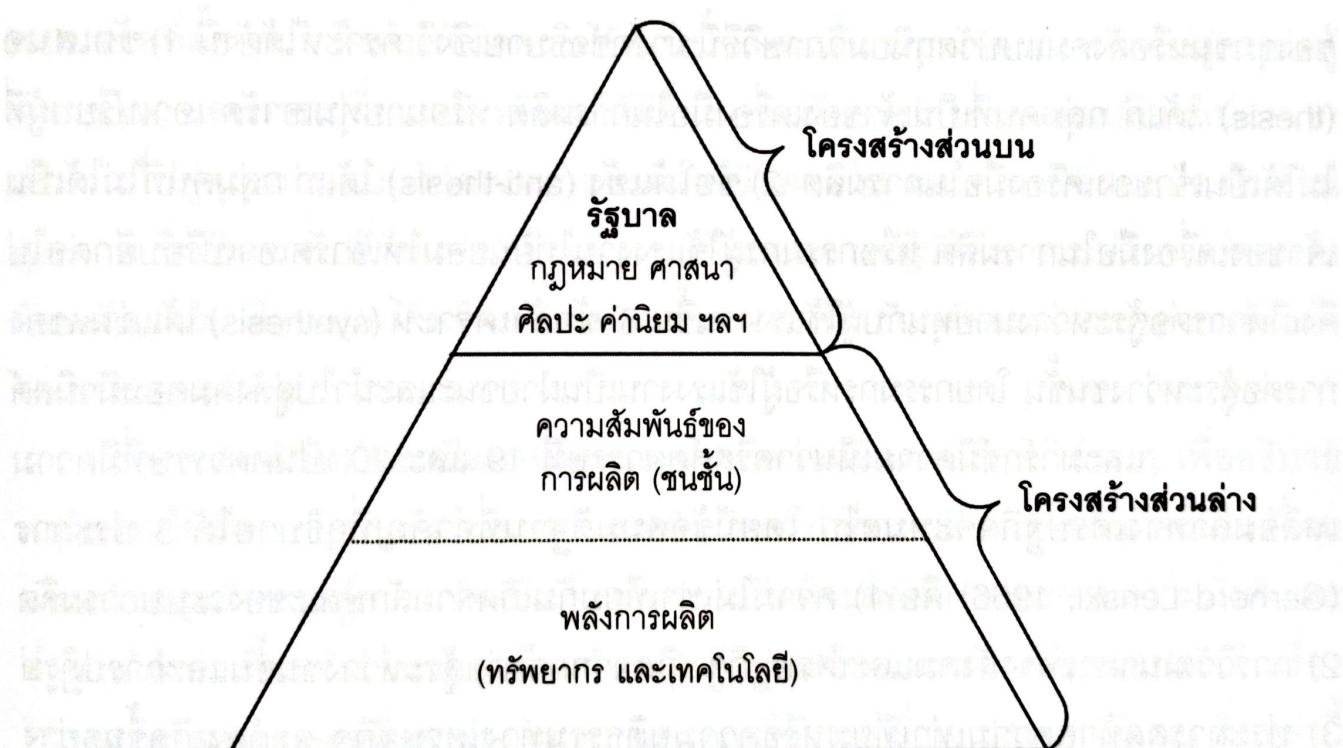
ทฤษฎีการขัดแย้งหรือตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ ได้ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือชุมชน โดยในปัจจุบันทฤษฎีนี้นักการศึกษาชุมชนก็ยังคงใช้เป็นกรอบแนวคิดอธิบายสังคมหรือชุมชนอยู่ ทฤษฎีความขัดแย้ง มีนักทฤษฎีคิดสำคัญคือ โซเครติส (Socrates) อิมมาনูเอล คานท์ (Immanuel Kant) เฟรดริช เฮเกล (Friedrich Hegel) ลุดวิก เฟาเออร์บัค (Ludwig Feuerbach) คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) จอร์จ ซิมเมล (George Simmel) เลวิส โคลเชอร์ (Lewis Coser) และ ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) ในที่นี่จะขอเสนอทฤษฎีความขัดแย้งของ คาร์ล มาร์กซ์ (ค.ศ. 1818 – 1883) ซึ่งถือว่าเป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง คนสำคัญที่สุด สาระสำคัญของทฤษฎีคือเข้าปฏิเสธศาสนาที่ปลูกฝังในเรื่องของพระเจ้า เพราะทำให้มนุษย์ห่างไกลจากความเป็นตนเอง โดยกล่าวว่า “ศาสนาคือยาเสพติดของประชาชน” “รัฐเกิดจากมนุษย์ไม่ใช่วัสดุสร้างมนุษย์” “มนุษย์เป็นผู้สร้างศาสนาไม่ใช่ศาสนาเป็นผู้สร้างมนุษย์” (สนิท สมควรการ, 2525)

8.1 สาระสำคัญของทฤษฎี ความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากความเป็นวัตถุนิยมโดยเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการเปลี่ยนแปลงหรือกำหนดโครงสร้างของสังคม (economic determinism) การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจจะกำหนดการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างชั้น การจัดระเบียบของสถาบันต่าง ๆ ค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา และระบบความคิดต่าง ๆ เป็นพลังที่ก่อให้เกิดการขัดแย้งทางชั้นในสังคมขึ้น นั่นคือ มาร์กซ์ เชื่อว่า สภาพความเป็นอยู่ของสังคม ซึ่งหมายถึงระบบเศรษฐกิจเป็นรากฐานสำคัญที่กำหนดโครงสร้างของสังคมแต่ละสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537)

สำหรับโครงสร้างของสังคม มาร์กซ์ได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ (ดังภาพที่ 4.10)

1) โครงสร้างส่วนบน (superstructure) ได้แก่ สถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น กฎหมาย ศาสนา ปรัชญา ความเชื่อ อุดมการณ์ ค่านิยม ศิลปะ เป็นต้น มีหน้าที่ 2 ประการ คือ 1) สร้างความ

ขอบธรรมในกฎหมาย จริยธรรม ซึ่งพากชนชั้นผู้ปักครองได้บัญญัติไว้เพื่อผลประโยชน์ในกลุ่มของตน 2) เป็นเครื่องมือของชนชั้นผู้ปักครอง เพื่อรักษาสถานภาพและบทบาทที่เหนือกว่า เอาไว้ 2) โครงสร้างส่วนล่าง (substructure) เป็นรากฐานทางเศรษฐกิจ ได้แก่ พลังการผลิตทรัพยากร เทคโนโลยี เป็นต้น โครงสร้างส่วนล่างนี้จะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนอีกทีหนึ่ง และถือว่าเป็นรูปแบบของการผลิต (mode of production) ซึ่งมาร์กซ์ได้แบ่งปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) พลังการผลิต (productive forces) ได้แก่ ทรัพยากร วัตถุดิบ เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการผลิต เป็นต้น 2) ความสัมพันธ์ของการผลิต (productive relation) คือการที่บุคคลหรือกลุ่มคนมีความสัมพันธ์กันในเรื่องพลังการผลิตซึ่งจะทำให้เกิดชนชั้นในสังคมขึ้น 2 ชนชั้น คือ 2.1) เจ้าของปัจจัยการผลิตซึ่งมีเพียงจำนวนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก 2.2) ผู้ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิตซึ่งมีเป็นจำนวนมาก แต่ได้รับประโยชน์จากการผลิตน้อย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536)

ภาพที่ 4.10 โครงสร้างสังคมตามแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์
(Baradat, 1975)

ทฤษฎีของมาร์กซ์อธิบายไว้ว่า ปัจจัยสำคัญที่กำหนดสภาพสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสังคม/ชุมชน คือปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการผลิต (mode of production) การเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ของสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

กognomyความคิดทางปรัชญา ศิลปะ วรรณกรรม ส่วนขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น มากกว่ารูปแบบการผลิต หมายถึง ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในส่วนที่เกี่ยวกับระบบการผลิตเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) ของสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจนั้นเอง

8.2 **วิถีการวิเคราะห์ ภาวะทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมและนำไปสู่การต่อสู้ระหว่างชนชั้นขึ้น ซึ่งมาร์กซ์เชื่อว่าความขัดแย้งของมนุษย์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการครอบครองการใช้ประโยชน์และการแบ่งปันทรัพย์สินทั้งสิ้น วิถีการศึกษา วิเคราะห์แบบนี้ เรียกว่า “วัตถุนิยมวิภาควิธี” (dialectic materialism) ซึ่งมาร์กซ์ได้ให้ไว้ การวิเคราะห์แบบวัตถุนิยมวิภาควิธี ไปถีเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางชุมชน/สังคม โดยศึกษา ความขัดแย้งของชนชั้นจากการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลมาจากการกระจาย อำนาจที่แตกต่างกัน ตัวแปรสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดชนชั้นคือการใช้อำนาจหรืออิทธิพล การเข้าครอบงำ การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวและพวกรุ้งสูง และที่สำคัญความขัดแย้ง ของชุมชนหรือสังคมแบบวัตถุนิยมวิภาควิธีนี้ มาร์กซ์อธิบายเชิงวิเคราะห์ได้ดังนี้ 1) **ข้อเสนอ (thesis)** ได้แก่ กลุ่มคนที่เป็นเจ้าของเครื่องมือในการผลิต หรือนายทุนเอารัด เอาเบรียบผู้ที่ ไม่ได้เป็นเจ้าของเครื่องมือในการผลิต 2) **ข้อโต้แย้ง (anti-thesis)** ได้แก่ กลุ่มคนที่ไม่ได้เป็น เจ้าของเครื่องมือในการผลิต หรือกรรมกรผู้ใช้แรงงานไม่ยินยอมให้เอารัดเอาเบรียบอีกต่อไป จึงเกิดการต่อสู้ระหว่างนายทุนกับผู้ใช้แรงงานขึ้น 3) **ข้อสังเคราะห์ (synthesis)** ได้แก่ ผลของการต่อสู้ระหว่างชนชั้น โดยกรรมกรหรือผู้ใช้แรงงานเป็นฝ่ายชนะและนำไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์**

และมาร์กซ์มีความเห็นว่าคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 เป็นศตวรรษที่มีความ เหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจจะหมดไป โดยมีข้อสมมติฐานที่สำคัญที่อธิบายได้ 3 ประการ (Gerhard Lenski, 1966) คือ 1) ความไม่เท่าเทียมกันเกิดจากลักษณะของระบบการผลิต 2) การวิวัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจ เกิดจากการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและการปฏิรูป 3) ประการสุดท้ายความเท่าเทียมหรือความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ จะต้องเกิดขึ้นอย่าง หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากประวัติศาสตร์เป็นตัวกำหนด

อนึ่ง แนวความคิดของนักทฤษฎีขัดแย้งบางครั้งเรียกว่าเป็นทฤษฎีอำนาจ บังคับ (coercive theory) ได้มีนักสังคมวิทยาเบรียบเทียบข้อสมมติฐาน 4 ประการ ระหว่าง ทฤษฎีความขัดแย้งกับทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม (Ralf Dahrendorf, 1959) อาจกล่าว ได้ว่า ทฤษฎีความขัดแย้งมีความเห็นว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทันทีทันใดในสังคม ขณะที่ กลุ่มโครงสร้างและหน้าที่นิยมมีทัศนะว่า สังคมมีแนวโน้มจะคงที่หรือมีความสมดุลไม่มาก ก็น้อย ข้อสมมติฐานของนักทฤษฎีความขัดแย้งสรุปได้ดังนี้คือ 1) ทุกสังคมจะต้องมี

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ 2) ทุกสังคมจะต้องมีความขัดแย้ง หรือมีการต่อต้านเกิดขึ้น ความขัดแย้งทางสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ 3) ทุกองค์ประกอบของสังคมทำให้เกิดความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง 4) ทุกสังคมต้องยุบพื้นฐานการใช้อำนาจบังคับ คนในชนชั้นเดียวกัน ถูกขู่เข็ญจากชนชั้นอื่น

สำหรับนักทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม เอกภาพของสังคมเกิดจากการมีค่านิยมร่วมกัน ทุกคนให้ความร่วมมือสนับสนุนเพื่อให้สังคมอยู่รอด นักทฤษฎีความขัดแย้งเห็นว่าเอกภาพในสังคมเกิดจากการแบ่งปันผลประโยชน์ การใช้อำนาจขู่เข็ญ การใช้กำลังทำให้เกิดเอกภาพข้อสรุปที่แตกต่างกันดังกล่าวทำให้เกิดข้อมูลสมมติฐานแตกต่างกัน

ดังนั้นทฤษฎีความขัดแย้งทางสังคมที่กล่าวมาแล้ว อาจจะสรุปสาระสำคัญได้ว่า มีลักษณะตรงกันข้ามกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม โดยเรื่อวาระบนสังคมประกอบด้วยระบบย่อยหลายระบบ แต่ละระบบย่อยมีบทบาทหน้าที่ของตนเอง ระบบย่อยเหล่านี้จะขาดความเชื่อมภาคหรือไม่เท่าเทียมกัน ระบบย่อยที่เหนือกว่าจะเอารัดเอาเบรียบและครอบงำระบบย่อยที่ด้อยกว่า จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมขึ้น ความขัดแย้งจะนำไปสู่การต่อสู้ (struggle) และการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงสังคมจะเปลี่ยนแปลงจากปริมาณไปสู่คุณภาพแบบวิวัฒนาการคือค่อยเป็นค่อยไป และการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ จะเป็นแบบการปฏิวัติคือ การเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลัน การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดจากความขัดแย้งภายในระบบสังคมมากกว่าความขัดแย้งจากภายนอกสังคม

นักสังคมวิทยามั่นใจว่าจะสรุปแนวความคิดตามทฤษฎีต่าง ๆ เพื่ออธิบายพฤติกรรมในสังคม บุคคลแต่ละคนสามารถสังเกตการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเพื่อสนับสนุนนักทฤษฎีความขัดแย้งเกี่ยวกับความคิดที่จะต้องมีการกระจายความมั่งคั่งและอำนาจให้เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ก็เสนอประเด็นเรื่องความสามารถของบุคคลที่แตกต่างกัน ความสมดุลหรือการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผน สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจทั้งสิ้น ซึ่งนักวิชาการบางคนที่ศึกษาชุมชนจะใช้วิเคราะห์และเปรียบเทียบทฤษฎี 2 ทฤษฎีเข้าด้วยกัน เพื่อนำข้อสรุปได้หลากหลายมากขึ้น

โดยสรุป แนวคิดทฤษฎีความขัดแย้งของมาร์กซ์ ก็คือการมองปzagug การณ์ทางประวัติศาสตร์และวิเคราะห์จำแนกประเภทของสังคม ซึ่งนักศึกษาชุมชน หรือนักวิจัยต้องสามารถวิเคราะห์จำแนกประเภทข้อมูล (typological analysis) ตามหลักวิธีการวิเคราะห์ชุมชน รู้จักการนำทฤษฎีของมาร์กซ์มาปรับประยุกต์ใช้ได้ในการศึกษาสิ่งต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน/สังคม โดยใช้ทฤษฎีของมาร์กซ์นั้น ไม่อาจใช้ได้กับทุกชุมชน